

освіти створюють можливості для вивчення ними мови корінного народу, національної меншини України як окремої дисципліни. Держава сприяє створенню та функціонуванню за кордоном закладів освіти, у яких навчання здійснюється українською мовою або вивчається українська мова.

Список використаних джерел та літератури

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-Text>. (дата звернення: 15.12.2020).
2. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 13.12.2020).
3. Про застосування державної мовивосвітньому процесі: лист МОН № 1/9-581 від 17 вересня 2019 року. URL: <http://ru.osvita.ua/legislation/other/65639/> (дата звернення: 13.12.2020).
4. Про вищу освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-1#Text>. (дата звернення: 15.12.2020).
5. Про освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (дата звернення: 15.12.2020).

УДК 373.5.016:3:342.726-056.26

Тамара Жалій,

*кандидат історичних наук, доцентка кафедри історії України
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка,
учителька історії Комунального закладу
«Полтавська ЗОШ І-ІІІ ступенів №2
Полтавської міської ради Полтавської області»*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ В ПРОГРАМАХ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ КУРСІВ ДЛЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ТА СТАРШОЇ ШКІЛ

У статті висвітлюється проблема необхідності забезпечення та захисту прав осіб з інвалідністю в Україні. Обґрунтовуються особливості висвітлення теми в програмах суспільствознавчих курсів для учнів основної та старшої шкіл, зокрема, «Основ правознавства» (9 клас), «Громадянської освіти (інтегрованого курсу)» (10 клас). Зроблено висновок про необхідність розширення змістового наповнення навчальних програм щодо тем, пов'язаних із пропагуванням принципу недискримінації, закріпленого фундаментальними міжнародними, національними нормативно-правовими актами.

Ключові слова: *інклюзивне навчання, жестова мова, особа з інвалідністю, універсальний дизайн.*

Проблема забезпечення та захисту прав осіб з інвалідністю в Україні є актуальною на сучасному етапі, адже не лише доступність до багатьох місць перебування, недосконалість упровадження механізму інклюзивної освіти видається питанням номер один для таких людей, а й ставлення суспільства, соціальні пільги та гарантії й можливості їхнього отримання, особисті немайнові права часто порушуються. Зважаючи на те, що кількість людей з інвалідністю в Україні стрімко зростає, вивчення потребують як суто теоретичні аспекти регулювання правового статусу людей з інвалідністю, так і особливості вивчення теми в закладах загальної середньої освіти.

У статті розглянемо особливості висвітлення теми в програмах суспільствознавчих курсів для учнів основної та старшої шкіл, зокрема, «Основ правознавства» (9 клас), «Громадянської освіти (інтегрованого курсу)» (10 клас).

Окрім норм Конституції України, ми послуговувалися такими нормативно-правовими актами та підзаконними документами: Конвенція ООН про права інвалідів, яка ратифікована Україною 16.12.2009 і набрала чинності для України 06.03.2010; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950), ратифікована Україною 17.07.1997 і набрала чинності для України 11.09.1997; прецедентна практика Європейського суду з прав людини. Законодавство України, яке регулює статус осіб з інвалідністю: Конституція України; Закон України від 21.03.1991 «Про основи соціальної захищеності інвалідів України»; Закон України від 06.10.2005 «Про реабілітацію інвалідів в Україні»; Закон України від 19.06.2003 «Про соціальні послуги»; Закон України від 16.11.2000 «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»; Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року та ін. [2–7].

Таку тематику доречно висвітлювати під час викладання курсів «Основи правознавства», «Громадянської освіти (інтегрованого курсу)» в закладах загальної середньої освіти, на уроках та юридичних факультативах, в умовах сучасних закладів вищої освіти. Її матеріали ми використовували під час проведення виховних заходів слухачами гуртка «Юстиція», який діє на базі кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка для учнів основної школи КЗ «Полтавська ЗОШ №2 Полтавської міської ради Полтавської області». Основними формами роботи зі школярами ми рекомендуємо такі: опрацювання нормативно-правових актів та їхня характеристика за задалегідь підготовленим алгоритмом, підготовка проектів щодо популяризації судових рішень, зокрема, виграних судових справ в Європейському

суді з прав людини (рішення по справі «Мамчур проти України» (№10383/09) від 15 липня 2015 року, рішення по справі «Савіні проти України» (№39948/06) від 18 грудня 2008 року, рішення по справі «Наталія Михайленко проти України» (№49069/11) від 30 травня 2013 року) [12–14].

У курсі «Основи правознавства» такі аспекти варто висвітлювати під час опанування розділу «Взаємозв'язок людини і держави», де з'ясовується правова характеристика понять «людина», «особа», «громадянин», права і свободи людини, громадянство України, конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина., механізми захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні [15].

Для 10-класників та 10-класниць доречно вивчати такі теми в контексті розділу «Людина в соціокультурному просторі», де вивчаються такі теми: соціокультурна багатоманітність, поняття суспільства, соціальна структура суспільства, соціальна згуртованість, солідарність і відповідальність, соціальні цінності, гендерна, етнічна, конфесійна різноманітність, рівність, стереотипи та упередження, дискримінація. Конфлікти [16].

Правовий статус особи з інвалідністю характеризується тим, що як громадянин держави така особа володіє всією повнотою конституційних прав, свобод і обов'язків, тобто володіє загальним правовим статусом; з іншого боку, як особа, яка має певні вади здоров'я, вона наділена додатковими правами та пільгами, або на неї покладені додаткові обмеження, тобто є володарем спеціального правового статусу. Згідно із ст. 5 Конвенції держави-учасниці визнають, що всі особи є рівними перед законом і за ним та мають право на рівний захист закону й рівне користування ним без будь-якої дискримінації. Держави-учасниці забороняють будь-яку дискримінацію за ознакою інвалідності й гарантують інвалідам рівний та ефективний правовий захист від дискримінації на будь-якому ґрунті. Згідно із ст. 9 Конвенції щоб надати інвалідам можливість вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх аспектах життя, держави-учасниці вживають належних заходів для забезпечення інвалідам доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах [10].

Після ратифікації Конвенції ООН про права інвалідів держава зробила значні кроки по імплементації стандартів в національне законодавство, хоча багато законодавчих актів продовжують носити декларативний характер і спрямовані на надання соціальної

допомоги, а не на підхід, який базується на дотриманні прав людей з інвалідністю, стосується всіх сфер їх життєдіяльності і повного їх включення в суспільство [9].

Згідно із ст. 13 Конвенції держави-учасниці повинні забезпечувати інвалідам нарівні з іншими ефективний доступ до правосуддя, зокрема передбачаючи процесуальні та відповідні вікові корективи, які полегшують виконання ними своєї ефективної ролі прямих і опосередкованих учасників, у т.ч. свідків, на всіх стадіях юридичного процесу, зокрема на стадії розслідування та інших стадіях попереднього провадження (п. 1). Щоб сприяти забезпеченню інвалідам ефективного доступу до правосуддя, держави-учасниці сприяють належному навчанню осіб, які працюють у сфері здійснення правосуддя, зокрема в поліції та пенітенціарній системі (п. 2).

Цікавим для вивчення є рішення суду щодо людей з порушеннями слуху. Так, в Україні практично немає каналів, де люди з проблемами слуху можуть «чути» мову жестів чи бачити «рядок, що «біжить». Титрування на телебаченні майже відсутнє, а іноді такі важливі для глухих людей рядки просто закривають рекламою. Якщо ж такі рядки й з'являються, зовсім не факт, що вони відображають події на екрані.

Конвенція про права інвалідів та Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» визначають право на доступ до інформації, як одне з найважливіших. Водночас в Україні досі не існує порядку і умов титрування та здійснення сурдоперекладу, які був зобов'язаний створити Кабмін. Власне це невиконання обов'язку Кабінетом Міністрів і стало предметом позову нечуючої людини до суду. У своєму позові чоловік вимагав визнати протиправною бездіяльність посадовців, які не прийняли вищезазначений порядок, а також вимагав зобов'язати Уряд його затвердити.

Суд прийняв позитивне для інваліда по слуху рішення, адже Кабінет Міністрів не виконав свого обов'язку, який передбачений Законом. Суд зробив висновок, що неприйняття порядку умов титрування і здійснення сурдоперекладу є дискримінацією інвалідів, а також порушенням багатьох статей Конвенції про права інвалідів. Апеляційний суд підтримав колег з першої інстанції, чим ще раз підтвердив бездіяльність посадовців.

Забезпечення доступності суду для громадянина, зручність в отриманні ним судових послуг, комфортне перебування відвідувача у стінах суду є одним з основних складових управління роботою суду і головним завданням ефективного адміністрування в суді. В більшості випадків люди з інвалідністю не так часто звертаються до

суду з різних причин: фізичні вади, ментальність, правовий нігілізм, зневіра у можливість вирішення проблеми через суд, архітектурні та інформаційні бар'єри тощо. Відповідно, працівники суду також мають або відсутній взагалі, або малий досвід у спілкуванні з такими людьми при наданні послуг, а подекуди і не готові до цього.

Відповідно до внесених змін до Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» особою з інвалідністю вважається: «Стаття 2. Інвалідом є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист».

Права людей з інвалідністю продовжують порушуватися – зокрема, право на освіту, охорону здоров'я, працевлаштування, участь у політичному та культурному житті, доступу до правосуддя, до інформації тощо. Держава не вживає належних заходів, спрямованих на заохочення поваги до гідності осіб з інвалідністю, виховання толерантного ставлення до них. Прикладами проблем у реалізації положень законодавства щодо захисту прав людей з інвалідністю є ситуації із застосуванням принципів універсального дизайну і використання жестової мови.

Отже, як бачимо, практика Європейського суду з прав людини та судів загальної юрисдикції свідчить про те, що держава Україна не забезпечує належним чином захист прав осіб з інвалідністю, в пешу чергу, це стосується особистих немайнових прав таких людей, передбачених нормами приватних галузей права (цивільного, сімейного), а також процесуальних (цивільно-процесуального), а тому включення таких тем має бути обов'язковим у процесі вивчення суспільствознавчих предметів в умовах сучасних закладів загальної середньої освіти.

Список використаних джерел та літератури

1. Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року», затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 №706 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-pla-a285r> (дата звернення: 12.12.2020).

2. Європейська соціальна хартія (ст. 1, 10, 15). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text. (дата звернення: 14.12.2020).

3. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 5 жовтня 2000 року № 2017-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Г> (дата звернення: 14.12.2020).

4. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 6 жовтня 2005 року №2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 14.12.2020).
5. Закон України від 16.11.2000 №2109-III «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text> (дата звернення: 15.12.2020).
6. Закон України від 19.06.2003 №966-IV «Про соціальні послуги» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 11.12.2020).
7. Закон України від 21.03.1991 №875-XII «Про основи соціальної захищеності інвалідів України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-Text>. (дата звернення: 15.12.2020).
8. Конвенція Міжнародної організації праці про професійну реабілітацію та зайнятість осіб з інвалідністю № 159. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 14.12.2020).
9. Конвенція ООН про права інвалідів, яка ратифікована Україною 16.12.2009 і набрала чинності для України 06.03.2010 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>. (дата звернення: 13.12.2020).
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950), ратифікована Україною 17.07.1997 і набрала чинності для України 11.09.1997 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>. (дата звернення: 13.12.2020).
11. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-Text>. (дата звернення: 15.12.2020).
12. Рішення по справі «Мамчур проти України» (№10383/09) від 15 липня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-Text>. (дата звернення: 14.12.2020). (дата звернення: 14.12.2020).
13. Рішення по справі «Савіні проти України» (№39948/06) від 18 грудня 2008 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-Text>. (дата звернення: 14.12.2020). (дата звернення: 14.12.2020).
14. Рішення по справі «Наталія Михайленко проти України» (№49069/11) від 30 травня 2013 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO000547> (дата звернення: 14.12.2020) (дата звернення: 14.12.2020).
15. Навчальна програма з основ правознавства для 9 класу. URL: <https://mon.gov.ua/media/pravoznavstvo-9-8> (дата звернення: 14.12.2020).
16. Навчальна програма предмету. «Громадянська освіта (інтегрований курс)». URL: <https://mon.gov.ua/media/programy-10-11-klas> (дата звернення: 14.12.2020).